

УДК 336.14(477)

Бугай Т.В.

кандидат економічних наук,

доцент кафедри податкової і митної справи

Національного університету державної податкової служби України

БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС В УКРАЇНІ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ**BUDGET PROCESS IN UKRAINE: THEORETICAL ASPECTS****АНОТАЦІЯ**

У статті проаналізовано чинне законодавство та теоретичні підходи представників фінансово-правової науки щодо тлумачення поняття бюджетного процесу. На основі проведеного аналізу встановлено, що наукові дефініції характеризуються певною неоднозначністю змістовного наповнення поняття бюджетного процесу. З метою уникнення змістовної неоднозначності дано авторське визначення бюджетного процесу, під яким варто розуміти регламентовану нормами права та бюджетним законодавством діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших його учасників, спрямована на узгодження інтересів усіх соціально-політичних і економічних груп щодо планування та використання державних фінансових ресурсів, яка реалізується шляхом складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії даного процесу, а також оцінки ефективності та результативності використання бюджетних коштів. Обґрунтовано, що організаційну та структурну побудову бюджетного процесу доцільно розглядати у трохвекторній площині, що проявляється через взаємозв'язок ієрархічного, процедурного та інституційного векторів організації бюджетних відносин.

Ключові слова: бюджет, бюджетний процес, контроль, планування, проект бюджету, стадія.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы действующее законодательство и теоретические подходы представителей финансово-правовой науки о толковании понятия бюджетного процесса. На основе проведенного анализа установлено, что научные дефиниции характеризуются определенной неоднозначностью содержательного наполнения понятия бюджетного процесса. Во избежание содержательной неоднозначности дано авторское определение бюджетного процесса, под которым следует понимать регламентированную нормами права и бюджетным законодательством деятельность органов государственной власти, органов местного самоуправления и других участников бюджетного процесса, направленная на согласование интересов всех социально-политических и экономических групп по планированию и использованию государственных финансовых ресурсов, которая реализуется путем составления, рассмотрения, утверждения, исполнения бюджетов, отчетности об их выполнении, контроля за соблюдением бюджетного законодательства на каждой стадии данного процесса, а также оценки эффективности и результативности использования бюджетных средств. Обосновано, что организационное и структурное построение бюджетного процесса целесообразно рассматривать в трехвекторной плоскости, которая проявляется путем взаимосвязи иерархического, процедурного и институционального векторов организации бюджетных отношений.

Ключевые слова: бюджет, бюджетный процесс, контроль, планирование, проект бюджета, стадия.

ANNOTATION

The article analyzes existing legislation and theoretical approaches representatives of financial and legal science of interpretation of the budget process. Based on the analysis found that the scientific definition characterized by a certain ambiguity content of the concept of the budget process. In order to avoid substantial ambiguity given the author's definition of the budget process by

which should be understood regulated by law and budget legislation activities of public authorities, local governments and other participants in the budget process, aimed at reconciling the interests of all socio-political and economic groups to plan and use public financial resources, which is implemented by drafting, review, approval, execution of budgets, reporting on their implementation, monitoring compliance with budget legislation at each stage of the process, as well as assessing the effectiveness and efficiency of budget funds. Proved that organizational and structural construction budget process should be considered in trohvektorniy plane manifest through hierarchical relationship, procedural and institutional vectors organization of intergovernmental relations.

Keywords: budget, budgeting, monitoring, planning, project budget, stage.

Постановка проблеми. Бюджетний процес – це складне поняття, семантичні властивості якого мають нерозривний зв'язок з економікою, фінансами, правом, політикою, соціологією тощо. З огляду на багатоаспектність цього економічного поняття, виявляються певні труднощі при встановленні його сутності та змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розвиток теорії бюджетного процесу зробили такі вітчизняні вчені, як: О. Василик, В. Дем'янишин, О. Кириленко, І. Луніна, Ц. Огонь, В. Опарін, К. Павлюк, Ю. Пасічник, В. Суторміна, Л. Тарангул, В. Тропіна, В. Федосов, І. Чуницька, С. Юрій та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне напрацюванням вітчизняних фахівців, необхідно відзначити певну змістовну неоднозначність у трактуванні поняття бюджетного процесу. Відсутність єдиного наукового підходу до дослідження теоретичних засад бюджетного процесу в Україні обумовила актуальність і вибір теми дослідження, визначила його зміст і завдання.

Метою статті є удосконалення теоретичних засад бюджетного процесу в Україні та його характеристика через взаємозв'язок ієрархічного, процедурного та інституційного векторів організації бюджетних відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зазвичай бюджетний процес трактують як дії органів влади різних рівнів (державної та місцевої), які регулюються нормами бюджетного права, щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів, а також складання, розгляду і затвердження звіту про їх виконання. Виходячи з цього, у широкому розумінні бюджетний процес є організованою і нормативно врегульованою діяльністю державних та міс-

цевих органів влади у галузі бюджету. Водночас існують й децю інші наукові дефініції, які узагальнено у таблиці 1.

Результати проведеного ретроспективного дослідження окремих літературних та правових джерел дають можливість стверджувати, що бюджетний процес розглядається здебільшого як поетапний процес. Традиційним є визначення бюджетного процесу, що закріплено п. 10 ст. 2 Бюджетного кодексу України (далі – БКУ), відповідно до якого бюджетний процес розглядається як «регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звіту-

вання про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства» [6]. Схоже трактування змісту бюджетного процесу підкріплено теоретичними розробками учених-економістів, які спеціалізуються у сфері бюджетних відносин, таких як: Л. Клець [11], Ю. Пасічник [14], О. Романенко [16], С. Юрій, В. Федосов [22] та ін.

Варто відзначити, що представлені у таблиці 1 наукові дефініції характеризуються певною неоднозначністю змістовного наповнення поняття бюджетного процесу.

По-перше, аналізуючи фахову літературу, не зрозуміло, з якої кількості стадій склада-

Таблиця 1

Сутність поняття «бюджетний процес» у законодавстві та фаховій літературі

Автор/ джерело (р.)	Визначення
Вітчизняне законодавство	
Бюджетний кодекс України [7] (2001)	Бюджетний процес – це регламентована нормами права діяльність, пов'язана із складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів, що складають бюджетну систему України
Бюджетний кодекс України [6] (2010)	Бюджетний процес – це регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства
Фахова література	
А. Ангелов [1] (1967)	Бюджетний процес – це сукупність процедур із розробки бюджету як обов'язкового державного акта, який потребує виконання.
А. Анісімов [2] (1976)	Бюджетний процес – це хронологічно зумовлена організаційно-правова діяльність державних органів зі складання, затвердження та виконання бюджету, основними факторами функціонування якого є: динамічність, участь у ньому всіх органів державної влади й управління, конституційно-правові норми, сукупність матеріальних норм, систему техніко-організаційних нормативів видатків, діючих стабільно протягом тривалого періоду, наявність історично зумовленої та упорядкованої системи державного механізму із суворим розподілом функцій, прав і обов'язків усіх органів.
І. Розпутенко [15] (1997)	Бюджетний процес становить формування, затвердження та виконання бюджету, у якому закладається стратегія економічної та соціальної політики, інструмент стабілізації економіки, засіб контролю державних видатків.
Г. Поляк [5] (1999)	Бюджетний процес – це сукупність дій виконавчих і представницьких органів влади щодо розробки та здійснення фінансово-бюджетної політики та управління бюджетною системою.
О. Віхров, С. Ніщима [8] (2002)	Бюджетний процес – це заснована на правових нормах діяльність органів держави і органів місцевого самоврядування зі складання, розгляду проекту бюджету, затвердження та виконання бюджету, складання, розгляду і затвердження звіту про виконання бюджету.
О. Орлюк [12] (2003)	Бюджетний процес – це сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету, а також зі складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання.
Н. Хімічева [20] (2004)	Бюджетний процес – це регламентована нормами процесуального бюджетного права діяльність держави та муніципальних утворень щодо складання, розгляду і затвердження бюджету, його виконання, а також складання і затвердження звіту про його виконання.
І. Януль [23] (2005)	Бюджетний процес не обмежується лише підготовкою закону про асигнування коштів за групами статей видатків бюджету – це постійний процес визначення пріоритетів держави, її завдань та функцій на певному етапі, розроблення відповідних цільових програм, формування управлінських стратегій, оцінки ефективності бюджетних коштів, контролю за дотриманням бюджетного законодавства та виконанням бюджетних повноважень.
К. Павлюк [13] (2006)	Бюджетний процес – це діяльність законодавчих, виконавчих і судових органів влади, пов'язана з формуванням цілей і завдань бюджетної політики на наступний бюджетний рік і середньострокову перспективу, складанням, розглядом і затвердженням бюджетів, оцінкою отриманих результатів і контролем на всіх цих етапах, організацією управління такою діяльністю.
В. Дем'янишин [9] (2007)	Бюджетний процес – це діяльність органів державної влади, державного управління, місцевого самоврядування та усіх учасників бюджетних відносин, що здійснюється на основі відповідних принципів, положень, заходів, методів та засобів, регулюється правовими нормами і пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням, виконанням, розглядом і затвердженням звітів про виконання бюджету держави й усіх його ланок.

Джерело: складено автором

ється бюджетний процес: трьох (складання і розгляд, затвердження і виконання, контроль), чотирьох (складання, розгляд і затвердження, виконання та звітування про виконання), п'яти (складання, розгляд і затвердження, виконання, звітування про виконання і контроль). По-друге, такий важливий елемент управлінської діяльності, як контроль, дуже часто залишається поза увагою науковців при визначенні стадій бюджетного процесу [18], або ототожнюється лише з процесом затвердження звіту про виконання бюджету [8]. По-третє, використовуваний у наведених визначеннях вираз «складання» не відображає усього обсягу і змісту діяльності на першій стадії бюджетного процесу, оскільки носить технічний, виключно бухгалтерський характер. Нарешті, по-четверте, у реальності бюджетний процес і особливо виконання бюджету, здійснюється усіма економічними суб'єктами, діяльність яких пов'язана з формуванням і використанням бюджетних коштів.

У контексті теоретичного дослідження окремих наукових дефініцій, представлених у таблиці 1, доцільно порівняти визначення бюджетного процесу з позицій чинного БКУ 2010 р. та цього ж документа в редакції 2001 р. При цьому вважаємо, що трактування бюджетного процесу, відображене у БКУ 2001 р. (який втратив чинність), є більш вдалим порівняно із визначенням, відображеним у чинному бюджетному законодавстві. Це можна пояснити так:

– у редакції БКУ 2001 р. досить вдало ідентифікується бюджетний процес, саме як діяльність, що є більш змістовним, ніж трактування чинного бюджетного законодавства. Адже саме діяльність відображає «процес взаємодії людини з навколишнім середовищем, завдяки чому

вона досягає свідомо поставленої мети, яка виникла внаслідок появи потреби»;

– у БКУ 2010 р. закріплюється, що бюджетний процес регламентується чинним бюджетним законодавством. Такий підхід значно звужує можливості інституційного впливу на розвиток бюджетного процесу. Тому вважаємо, що в даному випадку доцільніше було б залишити «старе» формулювання бюджетного процесу як діяльність, що регламентується нормами права (бюджетного, податкового, митного, валютного тощо) з метою регулювання бюджетної системи України.

Враховуючи наведене та з метою уникнення змістовної неоднозначності в подальшому, під бюджетним процесом будемо розуміти регламентовану нормами права та бюджетним законодавством діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування та інших учасників бюджетного процесу, спрямована на узгодження інтересів усіх соціально-політичних і економічних груп щодо планування та використання державних фінансових ресурсів, яка реалізується шляхом складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії даного процесу, а також оцінки ефективності та результативності використання бюджетних коштів.

На основі узагальнення теоретичних підходів та власних досліджень [3] щодо сутності бюджетного процесу як багатопланового поняття вважаємо, що організаційну та структурну побудову бюджетного процесу доцільно розглядати у трьохвекторній площині, що проявляється через взаємозв'язок ієрархічного, процедурного та інституційного векторів організації бюджетних відносин (рис. 1).

Таблиця 2

Цілі бюджетного процесу, узагальнені за ієрархічними рівнями

Рівень	Цілі бюджетного процесу	
1. Бюджетний процес на загально-державному рівні	Виявлення усіх матеріальних і фінансових резервів для досягнення істотного зростання добробуту суспільства	
	Визначення загального обсягу доходів бюджету відповідно до прогнозів і цільових програм соціально-економічного розвитку, а також у розрізі окремих податків та інших платежів	
	Узгодження державного бюджету з загальною програмою фінансової стабілізації, спрямованої на забезпечення стійкого економічного розвитку держави	
	Встановлення загального обсягу видатків бюджету, виходячи з потреби безперервного фінансування соціально-економічних заходів, спрямованих на виконання державою своїх функцій	
2. Бюджетний процес на місцевому рівні	Стабілізація бюджетної системи шляхом визначення оптимального рівня дефіциту бюджету та його покриття	
	Встановлення видатків бюджету за цільовим призначенням, виходячи з загального обсягу видатків та їх розподілу по галузях народного господарства та адміністративно-територіальних одиницях	
	Здійснення бюджетного регулювання з метою збалансованості бюджетів різних рівнів бюджетної системи країни шляхом перерозподілу доходів по галузях народного господарства та адміністративно-територіальних одиницях відповідно до визначених пріоритетів бюджетної політики	
	Визначення загального обсягу доходів місцевих бюджетів за відповідними джерелами надходжень	
	Встановлення загального обсягу видатків місцевих бюджетів, виходячи зі встановленого порядку розподілу бюджетних коштів	
	2.1. Бюджетний процес на рівні суб'єктів господарювання	Забезпечення ефективності використання бюджетних коштів суб'єктами господарської діяльності

Джерело: складено автором

Рис. 1. Інтерпретація організації бюджетного процесу

Джерело: складено автором

Вважаємо, що особливого значення для суспільного розвитку набуває перший рівень цілей бюджетного процесу, оскільки він закладає вектор загального соціально-економічного розвитку усього суспільства в державі. Інші ієрархічні рівні бюджетного процесу повинні розвиватися в єдиному напрямі зі сформованою стратегією розвитку, закладеною у державному бюджеті.

Бюджетний процес з позиції інституційного забезпечення бюджетних відносин доцільно розглядати як систему, що реалізується через взаємодію структурних та інфраструктурних інституційних одиниць (учасників бюджетного процесу) та вибудовується в межах існуючих інституційних обмежень, через виконання законодавчо встановлених бюджетних процедур.

У контексті даного питання заслуговує на увагу позиція Є. Бушміна, який вважає, що регламентація бюджетних процедур являє собою процес визначення «правил гри», порядку взаємодії різних інститутів у межах бюджетного процесу. Регламентація бюджетних процедур – пріоритетний фактор підвищення резуль-

тативності бюджетної сфери, що відображає «...визначення порядку взаємодії інститутів в бюджетній сфері, розподілу владних повноважень і відповідальності» [4].

Бюджетний процес з процедурної точки зору відображається через взаємопов'язану систему його стадій, які являють собою врегульовану чинними нормами бюджетного законодавства логічну послідовність елементів бюджетного процесу, кожен з яких, будучи підсистемою більш низького порядку, представлений у вигляді чітко визначеної сукупності дій учасників бюджетного процесу.

Бюджетним законодавством України визначено чотири стадії бюджетного процесу:

- 1) складання проектів бюджетів;
- 2) розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 3) виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет);
- 4) підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

Причому на усіх стадіях бюджетного процесу здійснюються контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. А учасниками бюджетного процесу є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами та обов'язками з управління бюджетними коштами).

У контексті викладеного варто погодитися з думкою В. Фетисова про те, що «бюджетний процес не просто сума окремих стадій, а складний

багатоплановий механізм соціально-економічної життєдіяльності фізичних, юридичних осіб і держави» [18]. Таким чином, згідно з процедурним підходом бюджетний процес являє собою процес цілеспрямованої, систематичної і безперервної взаємодії керуючої підсистеми (органів влади, які володіють бюджетними повноваженнями) на керовану (бюджетний процес) за допомогою загальних функцій управління, лінійний алгоритм якого представлено на рисунку 2. У лінійному алгоритмі процедурних складових бюджетного процесу дії виконуються послідовно, одна за одною. Кожна дія даного алгоритму обов'язково виконується, але тільки один раз.

Наведена на рисунку 2 базова алгоритмічна конструкція називається слідуванням. Дана конструкція є замкненою, тобто лінійний алгоритм процедурних складових бюджетного процесу має один вхід та один вихід, інші можливості зайти всередину чи вийти з неї – виключено.

На першій стадії бюджетного процесу – складання проектів бюджету

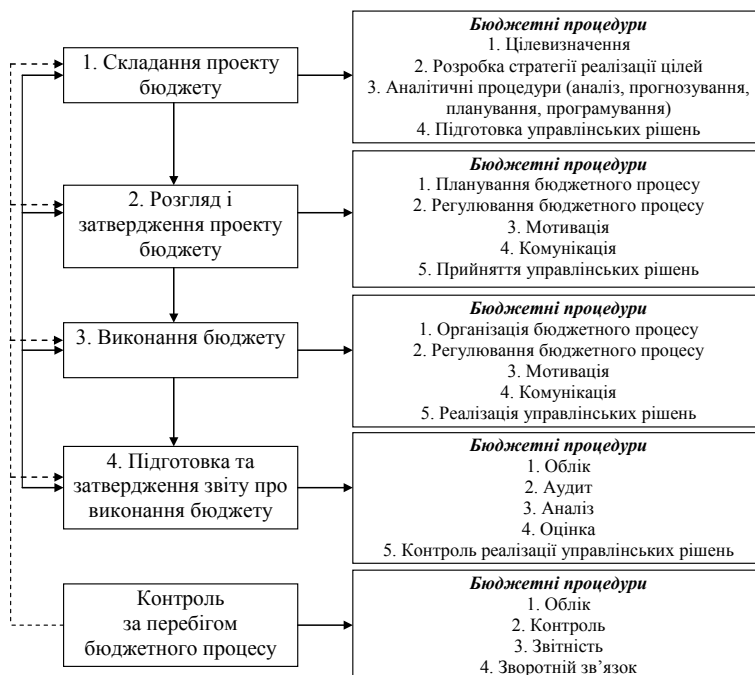

Рис. 2. Лінійний алгоритм процедурних складових бюджетного процесу

Джерело: складено автором

тів – закладаються політичний та економічний курси держави на поточний рік, визначаються пріоритети у вирішенні внутрішніх соціально-економічних проблем, обсяги доходів і видатків, основні напрями використання коштів, засоби покриття дефіциту бюджету.

На другій стадії – розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет) – відбувається розгляд та затвердження закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет) на наступний календарний рік.

Варто зауважити, що перші дві стадії в лійному алгоритмі бюджетного процесу являють собою бюджетне планування. Бюджетне планування є комплексом організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів із визначення доходів і видатків бюджетів у ході їх складання, розгляду та затвердження [21]. Бюджетне планування базується на завданнях, що стоять перед органами, на які покладена функція складання проекту бюджету: визначення реальної величини доходів, які варто акумулювати в наступному бюджетному періоді; обґрунтованість і визначення розмірів видатків за кожним напрямом; збалансування бюджету.

Третя стадія – виконання бюджету – пов'язана з практичним втіленням у життя затверджених проектів бюджетів на усіх рівнях бюджетної системи. У процесі виконання бюджету забезпечується повне і своєчасне надходження доходів у цілому та за кожним джерелом зокрема, а також фінансування заходів у межах затверджених бюджетом коштів протягом фінансового року. Виконання бюджету полягає у забезпеченні надходжень запланованих доходів і здійснення передбачених видатків, що досягається шляхом встановлення порядку адміністрування податків, зборів та інших обов'язкових платежів, а також порядку фінансування видатків.

В основу четвертої стадії бюджетного процесу – підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього – покладено функції підконтрольності та підзвітності органів влади, які володіють бюджетними повноваженнями за виконання дохідної та видаткової частин бюджету. Контроль за організацією та реалізацією бюджетного процесу несе в собі величезний сенс, оскільки здійснюється на усіх попередніх етапах і встановлює зворотній зв'язок, у результаті чого стає можливим зіставлення встановлених цілей з досягнутими результатами. Предметом контролю є цільове використання бюджетних коштів при жорсткій відповідності видатків, встановлених у межах бюджетних асигнувань.

Зазначені стадії проходять бюджети всіх рівнів, що становлять бюджетну систему України: державний та місцеві бюджети. Усі стадії бюджетного процесу ретельно регламентовані процесуальними нормами бюджетного права, що забезпечує чітке планування та додержан-

ня бюджетної дисципліни. При цьому зазначені стадії слідує чітко, послідовно одна за одною та їх порядок не може бути змінений ні в якому разі. Окрім того, кожна зі стадій бюджетного процесу, у свою чергу, теж складається з декількох етапів, які є також обов'язковими. На кожній стадії бюджетного процесу вирішуються питання, які не можуть бути розглянуті в інший час, наприклад, питання надання міжбюджетних трансфертів, закріплення процентних відрахувань від загальнодержавних податків та зборів вирішуються на стадії складання бюджету, а остаточно затверджуються на стадії прийняття закону про державний бюджет. Відкриття та реалізація бюджетних асигнувань здійснюється на стадії виконання бюджету і тільки після його затвердження тощо [20].

Висновки. Сучасний стан наукової розробки теорії бюджетного процесу довів, що дане питання ще не вивчено на достатньому рівні. З'ясовано, що бюджетний процес варто розглядати як поняття, яке нерозривно пов'язане з функціями держави по регулюванню соціально-економічних процесів в суспільстві та виступає матеріальною основою для їх реалізації. Бюджетний процес, як складне суспільно важливе поняття має зв'язок з економікою, фінансами, правом, політикою, соціологією тощо. Розбіжності у наукових поглядах щодо сутності та змісту поняття «бюджетний процес» пов'язані з відсутністю загальноприйнятої категоріальної бази. З метою уникнення змістовної неоднозначності, під бюджетним процесом розуміємо регламентовану нормами права та бюджетним законодавством діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування і інших учасників бюджетного процесу, спрямовану на узгодження інтересів усіх соціально-політичних і економічних груп щодо планування та використання державних фінансових ресурсів, яка реалізується шляхом складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, контролю за дотриманням бюджетного законодавства на кожній стадії даного процесу, а також оцінки ефективності та результативності використання бюджетних коштів.

Організаційну та структурну побудову бюджетного процесу доцільно розглядати у трьох-векторній площині, що проявляється через взаємозв'язок ієрархічного, процедурного та інституційного векторів організації бюджетних відносин. З точки зору ієрархічної побудови системи бюджетних відносин в Україні бюджетний процес розглядаємо на двох рівнях: державний бюджет та місцеві бюджети, причому в ієрархію бюджетного процесу включаємо підсистему бюджетних відносин з суб'єктами господарювання, які беруть участь у формуванні та використанні бюджетних коштів. З процедурної точки зору бюджетний процес являє собою логічну послідовність елементів, кожен із яких, будучи підсистемою більш низького порядку, представлений у вигляді законодав-

що врегульованої сукупності дій учасників бюджетного процесу. А з позиції інституційного забезпечення бюджетних відносин бюджетний процес є системою, що реалізується через взаємодію структурних та інфраструктурних інституційних одиниць та відбувається в межах існуючих інституційних обмежень.

Бюджетний процес як об'єктивне наукове поняття володіє низкою відмінних рис, центральною з яких є наявність відповідних стадій, що визначаються змістом і характером діяльності державних органів. Стадіями бюджетного процесу є: складання проектів бюджетів, розгляд проекту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет), виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет), підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Ангелов А.С. Финансовое право на Народна Република България. – София: Наука и искусство, 1967. – 590 с. – С. 184.
2. Анисимов А.А. Финансовое управление и бюджетный процесс в капиталистических странах. Ч. 2: Проблемы бюджетного процесса / А.А. Анисимов. – М., 1976. – 544 с. – С. 411.
3. Бугай Т.В. Особливості бюджетного процесу в Україні / Т.В. Бугай // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 2011. – № 3 (54). – С. 56-64.
4. Бушмин Е. Роль и место бюджетных процедур в системе государственных финансов / Е. Бушмин // Вопросы экономики. – 2003. – № 5. – С. 42-49. – С. 43.
5. Бюджетная система Российской Федерации / [под. ред. Г.Б. Поляка]. – М.: Ювита-Дана, 1999. – 550 с. – С. 96.
6. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 08.07.2010 р. № 2456-VI [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
7. Бюджетний кодекс України: Кодекс України від 21.06.2001 р. № 2542-III [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://rada.gov.ua>.
8. Віхров О.П. Финансовое право: конспект лекцій / О.П. Віхров, С.О. Ніцимна. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2002. – 280 с. – С. 46.
9. Дем'янишин В.Г. Концептуальні засади бюджетного процесу в Україні / В.Г. Дем'янишин // Финансы, учет, банки. – 2007. – № 13. – С. 30-37. – С. 35.
10. Зайчук О.В. Теорія держави і права / О.В. Зайчук, Н.М. Оніщенко. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – С. 653.
11. Клець Л.Є. Бюджетний менеджмент: [навч. посіб.] / Л.Є. Клець. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 640 с. – С. 47.
12. Орлюк О.П. Финансовое право: [навч. посібник] / О.П. Орлюк. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 528 с. – С. 169.
13. Павлюк К.В. Бюджет і бюджетний процес в умовах транзитивної економіки України: [монографія] / К.В. Павлюк. – К.: НДФІ, 2006. – 584 с. – С. 60-61.
14. Пасічник Ю.В. Бюджетна система України: [навч. посіб.] / Ю.В. Пасічник. – [2-ге вид., перероб. і доп.] – К.: Знання, 2008. – 670 с. – С. 441.
15. Розпутенко І.В. Бюджетний процес / І.В. Розпутенко. – К.: Вид-во УАДУ, 1997. – 60 с. – С. 7.
16. Романенко О.Р. Финанси: [підручник] / О.Р. Романенко. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с. – С. 153.
17. Федосов В. Бюджетний менеджмент: підручник / [В. Федосов, В. Опарін, Л. Сафонова та ін.]; за заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2004. – 864 с. – С. 834.
18. Фетисов В.Д. Бюджетная система Российской Федерации: [учеб. пособие для вузов] / В.Д. Фетисов. – М.: Юнити-Дана, 2003. – 367 с. – С. 170.
19. Финансовое право: учебник / отв. ред. Н.И. Химичева. – [3-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 2004. – 749 с. – С. 165.
20. Финансовое право: [навч. посіб.] / за ред. М.П. Кучерявенка]. – Х.: Право, 2010. – 288 с. – С. 44.
21. Що має знати депутат місцевої ради. Книга 3. Бюджет і бюджетний процес на рівні місцевого самоврядування в Україні: [навч. посіб.] – К.: ІПО, 2011. – 160 с. – С. 9.
22. Юрій С.І. Финанси: [підручник] / С.І. Юрій; за ред. С.І. Юрія, В.М. Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с. – С. 177.
23. Януль І.Є. Бюджетний процес в Україні та напрями його вдосконалення / І.Є. Януль // Финанси України. – 2005. – № 9. – С. 25-29. – С. 25.